

Martyin Emília

Honos és betelepült románok a mai Magyarországon¹

A honos román közösségek identitáshelyzete. A téma felvetésénél elsősorban azt kell tisztáznunk, kik is tekinthetők az ezredfordulón Magyarországon élő románoknak, hiszen az elmúlt évtizedek migrációs folyamatai következtében többfajta „státusú” román nemzetiségű lakossal számolhatunk.

Vannak egyrészt azok a szórványban élő román közösségek, amelyek több mint két évszázados múlttal rendelkeznek jelenlegi lakóhelyükön, amit az egyházi protocollumok is igazolnak, s vannak az új betelepülők. A „honos” románok identitáshelyzete egyedi, településenként különböző, hiszen történelmük az adott település történelmi-társadalmi adottságai függvényében alakult, ennek megfelelően az asszimiláció és nyelvvesztés különböző szintjein vannak. Magyarországon nincs két olyan román szórványközösség, amely az identitás szempontjából azonos állapotban volna.

A magyarországi románok történelmi és néprajzi szempontú kutatása során különös figyelmet szenteltünk azoknak a hajdani román közösségeknek, amelyek identitástudatukat napjainkra elvesztették, de a történelmi források, valamint a népi kultúra bizonyos elemei utalnak még a lakosság nemzeti hovatartozására. Így történt ez a békés megyei Sarkadkeresztúrral, a Hajdú-Bihar megyei Vekerddel és a Hajdú-Bihar megye észak-keleti részén, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye határán elhelyezkedő Nyíradonnyal kapcsolatosan is, ahol ma már látszólag semmi sem utal arra, hogy a településen élő lakosok egy része román származású.

A történelmi dokumentumok román népesség jelenlétét igazolják Kállósemjén, Kisléta, Nyíradony, Nyíracsaád, Kiskálló, Újfehértó, Nyírlugos, Rozsály, Méhtelek, Biri, Ura, Csegöld, Porcsalma településeken, melyek közül az 1773-as helységnévtár adatai szerint három, Biri, Kiskálló és Nyíradony ún. tiszta román település. A következő évtizedek statisztikai felmérései a románság igen gyors asszimilációjáról tanúskodnak. Fényes Elek indoklása szerint, az 1830-as években azokat a lakosokat, akik a magyar nyelvet már jobban beszélték, mint a sajátjukat, a magyarokhoz sorolták. A hivatalos népszámlálások adatai az 1880-as évek felé drasztikusan csökkenő román népességszámról vallanak.

A kutatók a bihari románok gyors beolvadásának fő okaként azt jelölik meg, hogy a román népesség korábbi, erdélyi lakóhelyén is magyar közegben élt, tehát már ekkor kétnyelvű volt, így az eredeti nyelvterületől elszakadva, az új környezethez nyelvi szempontból könnyen alkalmazkodott. A másik, nem kevésbé fontos tényezőként említhetjük meg, hogy a románság a betelepülés időszakában már a görög katolikus egyházhoz tartozott, s az új lakóhelyén a magyar nyelvű liturgia is a nyelvvesztés irányában hatott.

¹ A tanulmányt hivatkozási elemei nélkül, rövidítve tesszük közzé. A tanulmányban szereplő idézeteket magyar nyelvű fordításban közöljük.

Hasonló folyamat játszódott le a Békés megyei Sarkadkeresztúr román lakosságával, melynek az 1870-es évektől nem volt ortodox papja és román nyelvű iskolai oktatása. A néprajzi adatok gyűjtése igazolja, hogy az asszimiláció ellenére, az 1990-es évek végén a lakosság rendelkezett még román nemzetiségi származástudattal. Elmondásuk szerint a régi öregek (vagyis a nagyszülők) még nagyon tudtak „oláhul”. A mostani idős generáció szülei még tanultak az iskolában románul, s az istentisztelet nyelve is a román volt. Néhány idősebb ember még ismeri a román szókincs alapszavait, a köszöntési formákat, valamint a téli ünnepkörhöz tartozó szokásokhoz kapcsolódó népköltészeti alkotások töredékeit. A mai idős korosztálynak a nyelv elsajátítására már nem volt módja, ugyanis a húszas években már csak akkor alkalmazták az emberek a román nyelvet, ha nem akarták, hogy mások, pl. a gyerekek megértsék őket.

Vegyes házasságokra Sarkadkeresztúron már az 1900-as évektől vannak példák. A korai exogámia azzal magyarázható, hogy a románok nem egy tömbben, hanem elszórtan éltek a településen. A sarkadkeresztúri románok korai asszimilációja azért is különös, mert a tisztán románok által lakott Méhkerék szomszédságában található. Feltehetőleg a méhkeréki közösségnek egészen az 1960-as évekig jellemző szigorú zártsága volt az oka annak, hogy a két szomszédos település román lakossága között nem alakult ki szorosabb kapcsolat – mint történt az a Hajdú-Bihar megyei Pocsaj és Létavértes, valamint Körösszakál és Körösszegapáti esetében –, így ez nem lehetett befolyással a sarkadkeresztúri románok identitásának megőrzésére, megtartására.

Egyedinek számít a szintén Hajdú-Bihar megyei Vekerd község példája. A kis falu a XVIII. században települt újjá román lakosokkal, ortodox hitét megtartotta, mégis gyors asszimiláció ment végbe a település lakossága körében. Látszólag ugyanolyan helyzetben volt, mint Méhkerék, földrajzi tekintetben távol esett minden nagyobb várostól, minden adottsága meglelt volna a megmaradáshoz. A korai nyelvvesztés talán azzal magyarázható, hogy kis lélekszámú településről van szó, amely a XX. század végére az előregedés felé sodródott. A településen nem voltak biztosítottak a megélhetési lehetőségek, ezért a fiatalok elhagyták, városokba költöztek.

A Hajdú-Bihar megyei Létavértes, Pocsaj, Bedő görög katolikus hitre áttért lakossága esetében valószínűsíthetjük, hogy a magyar nyelvű liturgia és a román oktatás hiánya a magyarázata a korai nyelvvesztésnek.

Nem célom minden magyarországi román közösség identitásvesztési folyamatának bemutatása, csupán néhány példát szerettem volna említeni. Az eddigi vizsgálódások azt látszanak igazolni, hogy a románok azokon a településeken őrizték meg legtovább identitásukat, ahová nagyobb tömegben telepedtek le (pl.: Méhkerék, Kétegyháza), a magyarokon kívül más nemzetiségű lakossággal éltek együtt (pl.: Battonya, Elek), illetőleg ahol hosszabb ideig megvoltak az identitás megőrzéséhez nélkülözhetetlen feltételek (egyház, iskola).

Az említett példákból is kitűnik, hogy a helyzet alakulásának okai igen sokfélék. A témával foglalkozó tanulmányok legfontosabb okként említik az egyház szerepének gyengülését. Ott, ahol nem volt helyben a lelkész, a környező települések ortodox papja végezte meghatározott időközönként az istentiszteleteket, így érthető, hogy a hithez, ill. a nyelvhez való kötődés is gyengült. Néhol,

például Eleken, a helyi katolikus, esetleg a szomszédos település református papja keresztelte a gyermekeket, eskette a fiatalokat. Mindez az egyház jelentőségének csökkenéséhez vezetett.

A legnagyobb gondot azonban az oktatás jelentette. Pontosán meghatározható, hogy azokon a településeken, ahol a román nyelvű oktatás vagy a nyelv oktatása megszűnt, ez egyenes következményként vonta maga után az identitásvesztést. A primer környezetben, a családban használt nyelv ugyanis csupán a tájnyelv lehetett, amely – oktatás híján – nem volt alkalmas a fejlődésre. Nem tudta követni a civilizációs, technikai fejlődést, nem tudott alkalmazkodni a modern világ követelményeihez. Archaikus állapotában maradt meg, magyar szavakkal és kifejezésekkel dúszult, ami a kétnyelvűség felé tolta a nyelvhasználatot. Mivel azonban a tájnyelv is csupán szűk környezetben volt használatos, alkalmazása kikopott, s az anyanyelv helyét fokozatosan a magyar nyelv vette át, hiszen már ez jelentette a kommunikációs biztonságot.

Mindezen folyamatokat erősítette a bizonyos településeken igen korán bekövetkezett települési exogámia. Amikor a vallási hovatartozás már nem volt meghatározó tényező, amikor a nyelvhasználat sem tükrözte az etnikai különbségeket, nem volt akadálya a különböző nemzetiségű fiatalok egybekelésének, s ezzel tulajdonképpen két család új kapcsolatrendszerre kialakulásának. Az egyetlen mérce, az egyetlen szabályozó tényező a vagyoni helyzet lett.

Az együttélés azonban nemcsak mikro-, hanem makrokörnyezetben, egy-egy faluközösségen belül is konzekvenciákkal jár. Igen fontos tényező például az együtt élő különböző nemzetiségek egymáshoz való viszonya, melynek legfőbb tényezője ezek gazdasági helyzete. Természeteszerű, hogy a vagyonosabb réteg kultúrája hatással van a szegényebb néprétegekre. A szebb, a jobb, a modernebb mindig követendő példa volt. Több településen megfigyelhető a hasonulás igénye. A románság igyekszik követni pl. a viselet új divatját, elhagyja régi ruhadarabjait, mert a közösség megítélése azokat a szegénységgel azonosítja. Az átadás-átvétel azonban sokszor egyéb társadalmi-gazdasági okokkal magyarázható. Ezek között említhetjük példaként, hogy az eleki német gazdáknál szolgáló román cselédek megtanulták a speciális német ételek készítését, s ezeket későbbi önállósodásuk után a saját családjukban is készítették, tovább hagyományozták, mint a helyi románság körében általánosan ismert ételeket. Így mosódtak el a régióban egy-egy jelenség etnikai határai.

Az interetnikus kapcsolatok létrejöttének fontos színterei voltak a vásárok is, ahol különböző települések és régiók termékei találkoztak, s nagy volt a jelentőségük az emberek közötti kapcsolatok megteremtésében is.

Új betelepülők. A rendszerváltást követő időszaktól kezdődően egy új folyamat figyelhető meg, az érzékelhetően erőteljes román (helyesebben Romániából történő) betelepülési hullám. A modern migráció során, a betelepülés módját, okát és célját illetően lényeges különbségek mutatkoznak. Az áttelepülés legtipikusabb példái között a következőket említhetjük:

- munkavállalás, anyagi biztonság megteremtése céljából töltenek Magyarországon átmeneti időt, vagy telepednek le véglegesen,
- házasodás révén települnek át,
- felsőfokú tanulmányok elvégzése után végleg itt kívánnak letelepedni,

– missziós céllal érkeznek, segíteni kívánva a honos románság hitbéli, nyelvi és kulturális erősítését (pl. ortodox lelkészek).

Az áttelepülés, beilleszkedés egyaránt nehézségeket okoz a letelepedni szándékozónak és az itt már évszázadok óta élő, azonos gyökerekkel, de az identitás- és nyelvvesztés különböző stádiumaiban lévő román közösségeknek. Az új betelepülők ugyanis jobban ismerik és beszélik a román nyelvet, alaposabb ismeretekkel rendelkeznek a román kultúra legkülönbözőbb területeiről, viszont más és különböző gyökerekkel, kötődésekkel, értékrenddel érkeznek.

Ezzel, vagyis az újabban kialakulóban lévő, határon belüli román–román együttéléssel kapcsolatosan számos példát lehetne megemlíteni. Az áttelepülők számára vonatkozóan pontos adatok nincsenek, a népszámlálási adatok ugyanis ebből a szempontból nem irányadóak. Tény azonban, hogy egyre nagyobb számban jelennek meg azokon a településeken, ahol román lakosság is él. Az ok érthető, hiszen a román nyelv ismerete kétségtelenül előnyt jelent ebben a helyzetben.

Példaként említhetjük meg a több nemzetiség (magyarok, szerbek, románok, romák) által lakott Battonyán lezajló szembetűnő betelepülési folyamatot.

A romániai gazdasági fellendülés nyomán Románia nyugati részének városaiban megnöttek az ingatlanárak, aminek következtében román állampolgárok az olcsóbb magyarországi ingatlanpiacot vették célba. Ennek jó példáit találjuk a Békés megyei kisvárosban, Battonyán.² A 14 000 lakosú, Aradhoz közeli kisváros élete némileg megváltozott Románia európai uniós csatlakozása után. Azóta egyre több battonyai eladó lakóházat vásárolnak meg román állampolgárok, főként aradiak, de távolabbi vidékekről érkezők is, miután az interneten és az országos lapokban tudomást szereztek erről. Az első vásárlók közül sokan családjukkal együtt már le is telepedtek az alföldi kisvárosban.

A választás egyik oka az alacsony ingatlanár, ami az aradi lakásáraknak a felét, a bukarestinek a tizedét jelenti. A másik ok, hogy Aradhoz közel van (26 km távolság van a két város központja között), csendes, nyugodt kisváros, ahonnan fél óra alatt be lehet érn Aradra, azaz könnyen el lehet érn a munkahelyre vagy az iskolába. Románia uniós csatlakozása után szabad az átjárás a határon, megoldható a napi átjárás is.

Fontos szempont az is, hogy vannak románul tudó honos román lakosok a településen, akik segítettek az új beköltözőknek a kezdeti nyelvi nehézségek áthidalásában. Könnyebbséget jelent a román intézmények, a helyi kisebbségi önkormányzat, a román óvodai és iskolai oktatás megléte is.

A Battonyára beköltözők több szempontból is befolyással vannak a honos románok mindennapi életére, identitására. Ezek egyike az egyházi közösségbe való beolvadás. A honos román családok fiatalabb tagjai más városokba költöznek, asszimilálódnak, hitüket nem gyakorolják, az idősebb generáció tagjainak száma pedig erősen csökken. A beköltöző román állampolgárságú családok részt vesznek az ortodox istentiszteleteken, növelik a hívek számát a templomban, erősítik az egyházi életet a településen. A beilleszkedéshez kulcsfontosságú az egyházi közösség befogadókészsége, valamint a lelkész személye, aki

² Az információk és interjúrészletek a Battonyára betelepült román állampolgárokról az MTV Szegedi Körzeti Stúdió Román Szerkesztősége *Ecranul nostru* című műsorából származnak.

maga is misszionárius papként érkezett a településre Romániából az 1990-es években. A gyermekek a helyi román iskolába járnak, melynek tanulói létszáma ezáltal folyamatosan növekszik.

Fontos megemlíteni, hogy a beköltözés után a megvásárolt, korábban lakatlan ingatlanokat felújítják, a házakat rendben tartják, ami a város képét pozitívan változtatja meg. Kb. 200 házat vásároltak meg már a településen román állampolgárok.

Az új betelepülők a következőképpen nyilatkoznak a helyzetükről:

„Az önkormányzatnak és az egyháznak a jövőben többet kellene tennie az újonnan jött románokért, hogy az emberek érezzék az egymáshoz való kötődésüket.”³

A honos battonyai románok és a településen élő magyarok egyaránt be fogadóak az új beköltözőkkel. Ennek egyik oka az lehet, hogy a beköltözők gond nélkül illeszkednek be, pozitívan befolyásolják a település mindennapi életét. A másik magyarázat pedig az, hogy Battonya eredendően vegyes lakosságú, magyarok, szerbek, románok és romák által lakott kisváros, ahol az emberek kölcsönös toleranciáról tettek tanúbizonyságot az évszázadok során. A többnyelvűség mindig is természetes volt a településen.

A betelepülés ténye ismertté vált Romániában is, egy bukaresti napilap például így írt erről a jelenségről: *„...a gazdaság elolvasztja a határt. Ott, ahol egykor hosszú órákat álltunk sorban a határon, ma az emberek ingáznak, vagy egész egyszerűen csak átugranak a strandra vagy egy süteményre. A Berlini Fal 1989-ben ledőlt, a pszichológiai határokat pedig lassan bontogatjuk.”*

A dolgozat nem vállalkozhat a honos és betelepült románok helyzetének, viszonyának országos szintre kiterjedő elemzésére, ezért a továbbiakban a méhkeréki kutatások eredményeire szorítkozik.

Nemzetiségi sajátosságok, kulturális kötődés a mai Méhkeréken.

A 2001. évi népszámlálási adatok szerint Méhkerék az egyetlen település Magyarországon, amelyben összlakosságát tekintve a legnagyobb számban és arányban élnek románok, és ahol a román nyelv használata általános. A méhkeréki románok nyelve a Körös-vidéki szubdialektus bihari nyelvjárásával mutat rokonságot.⁴

A Békés megyei település nyilvánvaló, szembeutnő etnikus jegyei között említhetjük a román nyelvű helynévtáblát, az intézmények nevének két nyelven történő megjelenítését, a román ortodox templomot, Nicolae Bălcescu szobrát, Vasile Gurzău román mesemondó emléktábláját, a román nyelvű sírfeliratokat és nem utolsósorban a település lakosainak nyelvhasználatát. A településen kétnyelvű óvoda és általános iskola és román hagyományörző együttes működik.

Az utóbbi 30-40 évben bekövetkezett gazdasági, társadalmi, technikai, műveltségbeli változások alapvetően megváltoztatták Méhkerék életét. A gazdaság és a társadalom szerkezetének átalakulása – hasonlóan a magyarlakta

³ A Gheorghe Laieş-interjú részlete.

⁴ A méhkeréki helyi nyelvjárásról lásd.: BORBÉLY 2000.124-201.

településekéhez – Méhkerékre is hatással volt. Korábban a nemzetiségi és a vallási hovatartozás fontos volt a házasságok kötésében és a kapcsolattartási formákban. A zártság megszűnésével gyengült az itt lakók identitástudata, s egyre inkább háttérbe szorult a hagyományos kultúra ápolása.

A Magyarországi Románok Kutatóintézete 2003-ban a település mai lakossága nemzetiségi tudatának, hagyományos kultúrájához való kötődésének kérdőíves gyűjtés alapján történő feltérképezését tűzte ki célul, felhasználva természetesen a korábbi évtizedekben Méhkeréken végzett történeti-néprajzi-nyelvészeti kutatások eredményeit is.⁵ Az intézet munkatársai által, méhkeréki nyelvjárásban készült kérdőívnek az etnikai identitásra és a hagyományos életmódra vonatkozó, a felnőtt lakosság körében feltett kérdései (K/103–133)⁶ négy csoportba sorolhatók: 1. Endogámia – exogámia, 2. Rokonsági rendszer, 3. A településhez való kötődés, 4. A hagyományok ismerete.

1. Az első kérdéscsoportra adott válaszok igazolják a korábbi társadalom-néprajzi vizsgálatok eredményeit, melyek szerint a település zártsága a XX. század utolsó évtizedeiben oldódott fel. A falu mai lakosai ugyanis pontosan tudják, hogy még az ő emlékezetük által feltárható időszakban is – ami az 1940–50-es évekre tehető – az volt a jellemző, hogy a méhkeréki románok nem házasodtak más nemzetiségűekkel (62,5%). Az okok között főként a más települést (31,8%) illetőleg a más nemzetiséghez való tartozást (29,5%) jelölték meg, ami a lokális és etnikai endogámia hajdani meglétére utal. A más településen élő rokonságra vonatkozó kérdésre adott pozitív válaszok (98,5%) a településről való elköltözés, elvándorlás napjainkra érvényes mértékét illusztrálják.

A XXI. század eleji állapotokra vonatkozóan a zártság, az endogámia teljes megszűnéséről kapunk képet. A vegyes házasságok kötését természetesen fogadja a falu lakossága (100%), a házasságkötéseknek már nem feltétele az adott településen élés vagy a román nemzetiséghez való tartozás. A válaszadók jónak ítélik a vegyes házasságok meglétét (41,4%), vagy nem tulajdonítanak fontosságot a fiatalok nemzetiségi hovatartozásának (58,6%). Senki nem fogalmazott meg negatív véleményt ebben a kérdésben (0%).

2. A hajdani izoláltság a falu rokonsági rendszerében még ma is érzékelhető. A falu társadalmának legfontosabb tényezője napjainkig a család. A rokonság szoros kapcsolata, összetartozás-tudata mindenki számára nyilvánvalóvá válik, aki akár egy rövid időszakot is a településen tölt el. A kérdőívre adott válaszok is megerősítették a rokonság összetartására vonatkozó korábbi tapasztalatainkat (87,1%). A válaszadók véleményéből az is kiderül, hogy a nagycsalád rendszerének felbomlása után is jellemző a többgenerációs együttélés (73,4%), illetőleg hogy – feltehetőleg a lokális endogámia következményeként

⁵ A Magyarországi Románok Kutatóintézete 2003-ban szakértői tanulmányt készített a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal számára Méhkerék kulturális és nyelvi állapotának komplex vizsgálatáról, melynek része volt a hagyományos népi kultúra tudatos ápolása helyzetének felvázolása és lehetőségeinek feltárása. A projekten belül a népi kultúrára vonatkozó kutatást Martyn Emília végezte.

⁶ A kérdőívek kitöltésében két helyi pedagógus, Kozmáné Boka Mária és Kozmáné Duló Annamária működött közre.

– a településen élők többsége a harmadik unokatestvérig nyilvántartja a rokonságot (62,7%). A szoros kötelékek fenntartásának alkalmi főként a családot ért jó vagy rossz események (40,3%), illetve a fontos családi ünnepek, események, munkaalkalmak (38,7%).

3. Az adatokból kiderül, hogy nemcsak családi, hanem közösségi szinten is erős összetartozás-tudat jellemzi Méhkeréket. A válaszadók többsége mindenkit (47,7%) vagy a falu 80%-át ismeri (44,6%). A családokat, személyeket megkülönböztető ragadványnevek ismerete általános (96,9%). Az emberek tudatában a település legjellegzetesebb jegyei között román volta (38,1%) és az itt élők megélhetését biztosító növénytermesztés (23,8%) szerepel. A faluhoz való kötődést jelzi, hogy igen magas azok aránya, akik szeretnek a településen élni (90,9%). Az okok között a legtöbben azt jelölték meg, hogy itt éltek a szülők (26,2%) vagy hogy itt él az egész család (63,9%). Jellemző viszont, hogy a megkérdezetteknek csak a fele (50%) gondolja úgy, hogy szeretné, ha gyermekei is ebben a faluban képzelnék el a jövőjüket, azért, hogy együtt maradjon a család (81,3%). A többség a Méhkerékről való elköltözés legfőbb okaként a jobb megélhetés reményét említi (70,3%).

4. A hagyományok ismerete. A régi hagyományokra vonatkozó kérdésekre adott válaszok is igazolták a korábbi terepmunkák tapasztalatait. A megkérdezettek többsége (75,8%) ismeri a régi tradíciókat, a helyi román népdalokat (86,6%) és táncokat (71,6%). Ezzel szemben a romániai táncokat viszonylag kevesen (23,9%) ismerik. A válaszadók véleménye szerint a fiatalabb generáció tagjai közül már csak kevesen (19,4%) ismerik a hagyományokat. A hagyományápolás fontosságának kifejezése nyilvánul meg abban, hogy a megkérdezettek 88,1% szeretné, ha a fiatalok ismernék a hagyományokat.

Méhkerék társadalmi, vallási, etnikai és kulturális képének változási folyamata. A település hosszú ideig jellemző izoláltságának okai között említhető, hogy a XVIII–XIX. században általánosan jellemző volt a falvak esetében a zártság, hiszen az egy faluban élők szoros közösséget alkottak, megvoltak a település iratlan normái, melyek szabályozó erővel bírtak. Méhkerék esetében ezt a zártságot erősítette az elkülönülés az anyanyelv, a hagyományok és a vallás tekintetében. E három tényező szűkre szabta a környező településekkel való érintkezést. Az ortodox vallás, a román nyelvű ortodox liturgia volt a méhkeréki ember életének meghatározó eleme egészen az első világháborúig, amikor megjelent a baptista vallás. Ennek következtében a lokális endogámián kívül jellemzővé vált a vallási endogámia is, azaz csak azonos vallásúak házasodtak egymással. Az utóbbi években a településen meggyökeresedett egy harmadik vallás is, melynek hívei pünkösdistáknak vallják magukat. A településen két pünkösdista közösség is van, az egyikben túlsúlyban a településen élő régi román családok, a másikban pedig az új betelepülők vannak. Mindhárom felekezetenél azonos, hogy a miséken általánosan a román nyelv használata. A egyes házasságok terjedésével római katolikus és református vallású lakosok is tagjai a falu társadalmának, számuk azonban elenyésző.

A trianoni határ meghúzásáig a méhkerékiek legintenzívebb kapcsolata a mai Románia területén élő rokonaikkal volt. 1998-ban, a méhkeréki monográfia megjelentetése előtt a kutatóintézet munkatársai történeti, néprajzi és nyelv-

szeti szempontú kutatásokat végeztek azokon a településeken, amelyeket a népi emlékezet származási helyként jelöl meg. Az intézet munkatársai a kutatás során sajnos csak a helyszíni gyűjtések adataira támaszkodhattak, ugyanis a levéltári források nem voltak hozzáférhetőek. Az Inánd (Inand), Jánosda (Ianoșda), Madaras (Mădăras), Cséfa (Cefa), Illye (Ciomeghi) településeken végzett terepmunka eredményei (a tájnyelvi azonosságok, a név- és ragadványnévanyag, a rokonsági kapcsolatok, a népszokások jelentős köre, a népi táplálkozási szokások) igazolni látszanak a szájhagyomány által terjedő ismereteket.⁷ A rokoni, házassági és gazdasági kapcsolatok ápolása jelentős volt ezekkel a településekkel. A trianoni határok megvonása, valamint a történelmi események nehezítették ezeknek a kapcsolatoknak a fenntartását, ennek következtében a méhkeréki románság elszigetelődött.

A két világháború közötti időszakban jellemző nehéz megélhetés egyfajta kényszer volt a nyitásra. Az 1930-as évektől sokan elszegődtek a környező települések parasztgazdáihoz, vagy idénymunkát vállaltak közeli és távoli gazdaságokban annak érdekében, hogy családjuk megélhetését biztosítsák.

A második világháború alatt egy rövid ideig nyitott volt a határ, így a méhkeréki fiatalok romániai párt választhattak maguknak. Főként Illyéről kerültek a faluba házasság révén asszonyok, akiket a közösség napjainkig nem méhkerékiként tart számon.⁸

A második világháború utáni társadalmi, gazdasági változások hatással voltak Méhkerék társadalmára is. A helyiek főként a közeli városok, Gyula és Békéscsaba gyáraiban helyezkedtek el, gazdasági kényszer hatására ideiglenesen elszakadtak a településtől. Egyelőre ez nem jelentette azonban a faluból való elköltözést, az izoláltság, a magyar falvak lakosságával való mérsékelt kapcsolattartás továbbra is megmaradt.

A zártság megszűnése az 1960–70-es évekre tehető. A nyitásnak három fő oka volt. A más településen való munkavállalás nyomán mindennaposá vált a magyar nyelv használata, amely kétnyelvűséghez vezetett. A fiatalok egyre nagyobb mértékű továbbtanulása felsőfokú oktatási intézményekben egyre több vegyes házasságot eredményezett. A település gazdasági értelemben látványos gyarapodásnak indult az üvegházi növénytermesztésre történő áttérés következtében. Mindezek jobb életmódot, modernebb körülményeket teremtettek, de ugyanakkor a hagyományos életmód változásához vezettek.

A XX. század közepéig jellemző etnikai endogámia ellenére, a településre főként házasság útján került magyarokat kellő tisztelettel fogadta be a falu lakossága, amennyiben azok betartották a közösség íratlan normáit. Egészen más volt a helyzet a településen élő kiszámú román ajkú cigány népességgel. A közösség nem zárta ki őket a falu társadalmából, nem volt viszont jellemző a cigányokkal való házasság, mert ismert volt a cigány és a román közösség mentalitása, attitűdje közötti éles különbség.

⁷ 1998-ban a Magyarországi Románok Kutatóintézete szervezésében Berényi Mária, Borbély Anna, Csobai Lászlóné és Martyn Emília adatgyűjtést végeztek ezeken a településeken. A kutatások eredményeit a 2000-ben megjelent *Micherechi Pagini istorico-culturala* című kötetben publikálták.

⁸ Száva Éva (Méhkerék, 1940) közlése.

A hagyomány a kultúrának olyan eleme, amely szervezi, koordinálja, irányítja a közösségnek az önmagához való viszonyulását. A hagyományok, a társadalmilag kialakult szokások szabályozó szerepet kaptak, ami erősítette az összetartozás élményét. A néphagyomány meghatározó szerepe a közösség tudatában nem annyira racionálisan volt felfedezhető, inkább ösztönösen érezte.

A méhkeréki románok szellemi hagyománya – amely nyelvhez kötöttsége miatt valamelyest független a társadalmi és anyagi helyzettől – sokáig érintetlen maradt. Itt említhetjük meg a méhkeréki népzene és néptánc felbecsülhetetlen értékeit, a népköltészeti alkotások változatos, széles körét, a kalendáris ünnepekhez, az emberélet fordulóihoz és a munkaalkalmakhoz kapcsolódó szokásokat.

A néptánc, a táncalkalmak fontos szerepet töltek be a közösség társadalmi életében, a magatartásformák kialakulásában. Mivel a hajdani gazdasági helyzet vándormunkára kényszerítette a közösséget, létérdekévé vált minden olyan lehetőség kihasználása, amely a közösségérzést elősegítette. Ez lehetett az egyik ok, amiért a méhkerékiek tudatosan őrizték, ápolták a tradíciók révén megörökített szokásrendjüket.

A méhkeréki román lakosság a letelepedés időszakától egészen a XIX. század közepéig megőrizte mindent abból, amit a korábbi generációk megörökítettek. Az izoláltság és a konzervativizmus következményeként egy erősen nyelvhez kötött népi kultúrát őrzött meg. Méhkerék kultúrája egyedivé lett az archaizmusok, a konzervatíván praktikus eljárások komplex rendszere gyakorlásával. Ez a kultúra változott meg gyökeresen, robbanásszerűen az 1960-as évektől, a gazdasági fejlődés, a társadalmi átrendeződések, az új kommunikációs technikák, rendszerek betörése következtében. Ebben a korszakban érzékelhető, hogy a közösség szinte máról holnapra tudatosan meg akart szabadulni mindattól, ami addig sajátja volt. Ez a folyamat kulturális értelemben számos negatív következménnyel, súlyos veszteségekkel járt együtt.

A folyamat lassításában, átrendeződésében nagy jelentősége volt az öntevékeny hagyományápoló csoportok keretében történő felelevenítésnek. Aktív, tevékeny kultúraápoló közösségek jöttek létre folyamatos korosztályváltásokkal, amelyek országszerte meghozták a község hírnevét, népszerűsítve a néptánc- és népdalkincset.

A kulturális értékeknek a közösség általi újbóli felfedezését segítette az 1960-as években kezdődő és azóta folyamatosan zajló kutatómunka, amelynek eredményeként több kiadvány született. A régi méhkeréki hagyományok (népszokások, hiedelmek), népköltészeti alkotások (szólások, közmondások, rigmusok, népmesék) publikációkban való közlése pozitív hatást váltott ki a településen élők önértékelésében. Ismertté és értékessé vált mindaz, amit a közösség értéktelennek vélt.

A XXI. század elejére visszaesés figyelhető meg gazdasági tekintetben. Egyre nagyobb konkurenciája lett az uborka- és paprikatermesztésnek, szűkült a piac, a növénytermesztés a folyamatos fejlesztések ellenére is egyre kevésbé versenyképes. Mivel a lakosság nagy többségének ez az egyetlen megélhetési forrása, a túlzott kockázatvállalás a napi megélhetést veszélyeztetheti.

A rendszerváltást követő időszaktól kezdődően többfajta „státusú” román nemzetiségű lakossal számolhatunk Méhkeréken is. A méhkeréki román közösség részéről is igen erőteljesnek tűnik a honos és betelepült románok

közötti megkülönböztetés igénye. Érdekes a kétféle román réteg megkülönböztetése céljából spontán módon kialakult terminológia. A több évszázados múlttal rendelkezőt az „eredeti”, „régii”, „tősgyökeres”, „saját”, „miénk”, a frissen betelepülőt pedig az „áttelepült”, „igazi”, „új”, „romániai”, „gyári” román megnevezéssel illeti a népnyelv. A méhkeréki román növénytermesztők szinte mindegyike alkalmaz Romániából ideiglenesen vagy véglegesen áttelepült dolgozót, s a munkavállalás megnevezésére a kissé abszurd „van románja”, azaz romániai alkalmazottja kifejezést használja. Ez igazolni látszik azt, hogy a lokális endogámia erőteljesebb, mint az etnikai.

Az új betelepülők Biharból, Bánátból és Moldvából érkeztek a településre.⁹ Lélekszámukat a 2000-es évek elején kb. 5%-ra tették a falu lakói. Legtöbben munkalehetőséget kerestek Magyarországon, s nyelvtudás hiányában fedezték fel maguknak Méhkeréket. Mások azért jöttek ide, mert a baptista, de főként a pünkösdista felekezet tagjai, és testvéri kapcsolatot létesítettek a településen lévő közösségekkel. A fiatalok beházasodtak a családokba, előbb az egyházi közösség, majd később a falusi közösség is befogadta őket. Néhányan véletlenül kerültek a faluba. Egy moldvai fiatalember például csak egy Dáciát akart itt vásárolni, s azóta itt él népes családja körében.

Az új betelepülők általános jellemzője, hogy népes gyerekszámú neoprotestáns családban élnek. Néhányan felvették a feleségük családnevét, s a gyerekeiknek is ez a vezetékneve. A Romániából való távozásuk okairól, az idegen országban kialakított státusukról a következőképpen nyilatkoznak.¹⁰

„Mindegy, hogy 30-40-50 éve élsz egy településen. Ha újonnan jött vagy, újonnan jött vagy. Idegen. Egyszerűen. Nekem itt nincsenek gyökereim. Romániában érzem otthon magam. Hiszek a romániai változásban. Nincs magyar állampolgárságom. Ha van is magyar állampolgárság, az ember esze ugyanaz. Mi történik, ha két útlevelem van? Akkor is csak román vagyok.”

„Én újonnan jött vagyok. Egyik lábbal itt, a másikkal Romániában. Ez a mi helyzetünk most. Az utolsók között vagyok, akik Méhkerékre jöttek. Mi elégedettek vagyunk az itteni élettel. Gyakorlatilag két okból távoztunk Romániából. Az egyik a szegénység. A másik, hogy itt sokkal békésebbek, nyugodtabbak az emberek. Azért jöttünk Magyarországra, mert túlélni akarunk. Amikor idejöttünk, az foglalkoztatott, hogy kitörjünk a szegénységből. Amikor láttuk, hogy ez román falu, azt mondtuk: itt. Ha Szegedre költöznénk is, mert ott dolgozik a feleségem, ez a ház itt marad, ide jövök nyugdíjas koromban. Ez a falu olyan, mint a mesében. Megtapasztaltam, mit jelent a lelki komfort. Ha egy szép községben élsz, az rád is pozitív hatással van. Nem akartam messze menni a hazámtól. Ha túl messze megyek a hazámtól, elfelejtkezem Istenről. Ha a hazámban maradok, nem tudok túlélni. Kerestem egy élhető helyet.”

Nem csoda, hogy a méhkeréki románság a kezdetekben nehezen tudta kezelni az új helyzetet. Egy összeforrt közösségről van ugyanis szó, amelynek tagjai a harmadik generációig ismerik egymást név vagy ragadványnév alapján. Az új betelepülőket kezdetben körülírással nevezik meg, például: „az a román, aki Magdival lakik”. Ezzel szemben, az ő gyermekét már az apja után ismerik:

⁹ Martyin György (Méhkerék, 1935) közlése.

¹⁰ Az interjúk 2006-ban készültek.

„a lu Ilie” (Illésé). Ez azt mutatja, hogy a már itt született gyermekeknek sokkal stabilabb a státusuk a faluközösségben.

Az interjúkból egyértelműen kiviláglik, hogy a betelepülők tisztaságszeretőnek, szorgalmasnak, dolgoznak, befogadónak és toleránsnak tekintik a méhkeréki embereket. Segítőkészek, nem káromkodnak és nem verekedősek.

„Sok módos ember van. Az itteni emberek azonban keveset dolgoznak a lelkükért. Köti őket a fólia. A fólia olyan munkahely, ami folyamatos erőfeszítést követel meg tőlük.”

A másik furcsaság a kötelező kommunikációs formák használata, a kérdések és válaszok használata a köszöntésben (Jössz? Mész? Hol voltál? Dolgozol? Itt vannak? stb.), amihez igen hamar hozzászórtak az új betelepülők is. A legfurcsább azonban a magyar szavakkal, mondatrészekkel tarkított méhkeréki nyelv volt a számukra. A beszélők úgy váltják a két nyelvet a beszéd során, hogy minél könnyebben kifejezhessék a mondandójukat, s mivel a méhkeréki honos románok mindkét nyelvet ismerik, ez semmilyen problémát nem jelent a kommunikációban. Az újonnan betelepültek azonban ezt a kevert nyelvet nem ismerik. Igyekeznek elsajátítani a tájnyelvi szavakat, egyszerűbb román szó-készletet használnak, hogy megértsék magukat, de gyermekeiktől elvárják a „tisztá” román beszédet.

„Az itteni románok románul gondolkodnak, de magyar szavakat használnak. Magyarországon él, de román. Úgy ötvözi ezt a két elemet, hogy ez semmilyen feszültséget nem okoz számára.”

A méhkeréki emberek értékítéletét a betelepültekkel kapcsolatban a következőképpen tudnánk összegezni: dolgozók, nagycsaládosok, vallásosok, nem italoznak, románul beszélnek a családban, van saját házuk, ügyes gazdák, mindenhez értenek, alkalmazkodóak, barátságosok, integrálódtak.¹¹

Az identitásról, a nyelvről, a romániai kapcsolatokról egy 1989 után Méhkerékre költözött hittantanár véleményét közöljük.

„Sok román magyarnak vallotta magát a népszámláláskor. Nem kötelezték erre őket. Tőlük tudom. A méhkerékiek számára a romániai románokkal, pontosabban a román állammal való kapcsolatnak nincs jelentősége. A nagyszülők alig tudtak magyarul, a fiatalok alig beszélnek románul. De lélekben románok. Hogy miért vallották magyarnak magukat, azt nem értem.

A román állam a magyarországi románokért nem tesz semmit. Tevékenységük csak a beszédre, a szavakra, néhány előadásra korlátozódik. Napjainkban nem tudom, mit tehetne Románia a magyarországi románokért. Ennyi szünet és tétlenség után. Ők magyar oldalon találták meg létük értelmét. Azt hiszem, már nem is várnak semmit. Kezdi magukat magyarnak érezni.”

***

A ma Magyarországon élő honos román közösségek a betelepülésüktől kezdődően nem éltek a román állam keretei között, ezért identitásukat a nyelvre, a vallásra és a hagyományokra építették, hangsúlyozva sajátos jegyeiket és a romániai románoktól való különbözőségüket. A klasszikus értelemben vett hazai románságot több évszázadon keresztül kettős kulturális hatások érték,

¹¹ Kozma Mihályné, Orosz Flóra (Méhkerék, 1922) közlése.

definiálásában legalább olyan hangsúlyos a magyarországi jelző, mint a nemzetiségi megnevezés. A nyelvországtól való egy évszázados elszigeteltség azt eredményezte, hogy igen erőteljessé vált a magyar kultúrához való kötődése, tulajdonképpen csupán a nyelv, a vallás, a tradicionális kultúra, illetőleg az iskolában elsajátított ismeretanyag volt az, ami ténylegesen a románsághoz kötötte. A magyarországi románok románságérzése tehát erőteljesen érzelmi és kevésbé tudatos, intellektuális volt.

A helyzet kialakulásában nagy szerepet játszott a román állam megítélése, a romániai történések alakulása. Az identitásvesztés fontos pszichológiai tényezője volt mindig is Románia mindenkori viszonya a határon kívül élő románokhoz, illetőleg Románia magyarországi megítélése. A spontán asszimiláció kevésbé ismert, kevésbé kutatott tényezője a pszichológiai indíttatás. Az ismert történelmi események, az új határok megvonása utáni hangulat érthető módon nem kedvezett a Magyarországon maradt románság megítélésének. Helyzetüket nehezítette az is, hogy a nyelvország – feltehetőleg politikai okokból és kis lélekszámuk miatt – figyelmen kívül hagyta, sőt gyakorta, érthetetlen módon, negatív megjegyzésekkel illette őket, teljes mértékben rájuk hárítva az asszimilálódás felelősségét.

Az utóbbi évtizedekben végbemenő folyamatok nagy változásokat hoztak. Ma Magyarországon gyakorlatilag két, egymástól különböző román ajkú népegről beszélhetünk.

A román–román együttélésben különbségek mutatkoznak az értelmiségi réteg, illetőleg a falusi közegben élő román közösségek szintjén. A honos románok értelmiségi rétege több évtizede küzd a vallás, a hagyományok és a nyelv megtartásáért, egy megfelelő román oktatás megvalósításáért, hiszen ezek a nemzetiségi megmaradás legfőbb tényezői. Ők a honos román közösség tagjai, ismertek a közösség körében, tudatában vannak mindazon történelmi, társadalmi és pszichológiai okoknak, amelyek a románság mai helyzetét előidézték, felelősséget éreznek iránta.

A honos román értelmiség mentalitása nehezen érthető az utóbbi évtizedekben Romániából Magyarországra települt románok számára. Az elsők között érkeztek Magyarországra a misszionárius ortodox lelkészek, akiket mind a lokális, mind az egyházi közösségek befogadtak. Hozzájuk hasonlóan egyre gyarapodó számban tanítanak a kétnyelvű iskolákban Romániából érkezett pedagógusok, de a kulturális intézményekben is dolgoznak az utóbbi évtizedekben áttelepültek. A sokszor bírált kisebbségi törvény adta lehetőségeknek megfelelően a kisebbségi önkormányzatokban is vannak új betelepülők.

A falusi társadalmakban a helyzet egészen más. Azokon a településeken, ahol az asszimiláció mértéke előrehaladott, igazi románoknak éppen az új betelepülőket tekintik a falu lakói, függetlenül attól, hogy magyar vagy román nemzetiségűek. A legfőbb érvként azt említik, hogy ők Romániából jöttek és jól beszélnek románul. Ez azt is bizonyítja, hogy a már asszimilálódott közösség tagjai számára is az anyanyelv ismerete szerepel az első helyen az etnikai identitás meghatározásában.

Az eddigi kutatások azt igazolják, hogy az intraetnikus együttélés problémája bonyolult, feldolgozásához a jövőben egyaránt szükség lesz statisztikai, antropológiai és szociológiai elemzésekre.